

Szigeti Csaba

A nevem: Senki Alfonz

Alapvetően Veress Andrásnak és Thuróczy Gergelynek köszönhető, hogy immár alappal rendelkező, biztonságos kutatási terepet jelent Rejtő Jenő életműve. Vagyis eljött a filológiai esszék idősza. Az alábbiakban *A három testőr Afrikában* című regény egyik fontos mellékalakjának, Senki Alfonznak a valóban óriási képzettörténeti mögötteséről szeretnék számot adni. Mondhatnánk persze, hogy – mint Rejtő légiós történeteiben megszokott – itt is ragadványnévről van szó, és a név semmi többet nem jelent, mint e mellékszereplő közismert flegmájának a megjelölését. De megnyílt az út a szórakoztató (ponyva-, ifjúsági) irodalomba!

Talán van még olvasó, aki enlékszik a *My name is Nobody* (A nevem: Senki) című makaróni-westernre. Sergio Leone rendezte 1973-ban, s két főszereplője a fiatal Terence Hill és az idős Henry Fonda volt. Terence Hill játssza a Senkit, Henry Fonda filmbeli neve Beauregard, és a Senki arra veszi rá Beauregard-t, hogy mielőtt visszavonulna, nőjön már föl addigi hírnevéhez. Százötven banditával kell egyedül szembenéznie, majd látványosan, a sajtó előtt meghalnia, hogy élve visszavonulhasson Európába. Ezek után már csak a Senkinek kell eltűnnie, de ez már nem olyan nehéz. Honnan ered a Senki képze? És miért volt rossz választás ezt az alakot Terence Hillre (vagy bárki ismert filmszínészre) bízni?

Azt hiszem, ismerősebb a Senki név, ha latinra fordítjuk: Nemo. És Jules Verne (a mi Verne Gyulánk) Nemo-figurája számos érett és késő középkori vonást megőrzött, kezdve azzal, hogy a Nautilus kapitánya egy *vir perfectus*, egy tökéletes férfiú. A középkori Szent Nemo bizony, vagyis a Szent Senki alakja megképződött, s a 19. század második felében német, francia és angol művelődéstörténészek heves érdeklődést mutattak e szent iránt.

Időben Szent Nemo nem képződött meg a 13. század vége előtt. A 19. századi szövegkiadások egyik tehertétele a viszonylag bizonytalan datálás. Hogy férfi, az érthető a Nemo, Neminis neméből: hímnemű szó. De miként vált tökéletessé? *Nemo vir perfectus* címmel közölt szöveget Szent Nemo egyik lelkes kutatója, Wilhelm Wattenbach 1867-ben az *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* 7. számának – szó szerint – a hasábjain, jelesül a 205–207. hasábon. Rövid szövegek ezek, valamennyi prózában írott szöveg, és némiképp megtévesztőek azok a modern címadások, amelyekkel ellátták őket. *Vita S. Neminis* (Szt. Senki élete), *Historia Neminis* (A Senki története), vagy egy népryelvű és Jean d'Abudance-nak tulajdonított példa: *Les grans et merveilleux Faictz du seigneur Nemo* (Nemo úr nagy és csodálatos tettei). Nevezték ezeket *sermo joyeux*-nek, szentéletrajz- vagy legenda-paródiának is.

Kétségkívül kolostori, szerzetesi környezetből származnak, s föltehetőleg tréfás kedvű glosszátorok kezétől. Természetesen ismerünk a késő középkorból számos „vidám szentbeszédet”, mint ahogy ismerünk kitalált szenteket is. Az utóbbi időben hívta fel a figyelmet a roppant megbízható szövegkiadó páros,

Jelle Koopmans és Paul Verhuyck Szent Belin vidám szentbeszédére (egy kitalált és szexuálisan némileg aberrált szentről van szó), ennek villoni környezetére, valamint párhuzamaira Szent Nemo vidám szentbeszédeivel (*Sermon joyeux et truanderie*, Vidám szentbeszéd és csavargás, Rodopi, Amsterdam, 1987).

De térjünk vissza a glosszátorokhoz, a szókeresőkhöz! Szent Nemo, a Szent Senki egy fordítási ötletnek köszönheti létét, mert egyébként a Senki – és ezt a késő középkor nagyon jól tudta – ábrázolhatatlan, lefesthetetlen, ahogyan egy korai nyomtatvány bekeretezett, de üres ábrájából szemléletesen kiderül. E fordítás receptje a következő: keress ki a Szentírásból olyan mondatokat, amelyekben szerepel a „nemo” szó! Nagybetűvel írva tedd Névvé, és ne úgy fordítsd – helyesen –, hogy „senki sem”, hanem tedd állító alakba: a Senki.

Néhány példával ez világos lesz. Előbb a szentírásbeli idézet szövegét közlöm, majd utána a Káldi György-féle magyar fordítást (amely eléggé közel áll a Vulgata szövegéhez), s ezek után a késő középkori parodikus „fordítást”, csillaggal jelölve.

Előfordul, hogy a jelentés vagy az értelem megváltozása nem olyan drasztikus:

1. *Responsum dederunt ei quia »Nemo nos conducit«. Mathei, 20.*

Mondának néki: Mert senki nem fogadott minket.

*Mondának néki: Mert a Senki megfogadott minket.

2. *Nemo est qui semper vivat. Ecclesiastici [9, 4]*

Senki ninc, a' ki mindig él.

*A Senki az, aki mindig él.

3. *Nemo vos seducat inanibus verbis. [Ad Ephesios, 5,6.]*

Senki titeket meg ne chaljon heába-valo szokkal

*A Senki titeket megcaljon hiáavaló beszédekkel.

4. *Nemo venit ad me. Joh. 6.*

Senki nem jön hozzám.

*A Senki eljön hozzám.

5. *Nemo ascendit in caelum, Jo. 6.*

És senki fel nem ment a mennybe [Krisztuson kívül]

*És a Senki felment a mennybe

6. *Nemo Deum vidit. Jo. 1.*

Az Istent soha senki nem látta.

*Az Istent [csak] a Senki látta.

A jámbor szövegkiadók tartózkodtak attól, hogy kimondják: e jelentéseltérítések az istenkísértés vagy az eretnység határait feszegetik. Holott „Ennek az új szentnek [jelesül Szent Nemónak] a puszta neve jelzi, hogy ő egyesít minden tökéletességet, s hogy felsőbb magánál Istennél: *Deus cuius irae resistere Nemo potest*. [Isten haragjának csak a Senki képes ellenállni.] Ezzel a szójátékkal bizonyosan egy írástudónak kellett kísérleteznie egy olyan korban, amikor az irodalmi képzettség csak a Szentírásból, Arisztotelészből vagy a hamisított Catóból vett, többé-kevésbé alkalmas idézetekből állt.” (Recueil de poésies françoises des XVe et XVIe siècles, *Morales, Facétieuses, Historiques*, réunis et annotés par M.M. Anatole de Montaiglon et James Rotschild, Tome XI, Paul Daffis éditeur-proprétaire, Paris, 1876, 313. p.)

De ebből a fordítási játékból nem állítható elő sem valamiféle életrajz (még ennek Benvenuto Celliniét megelőző vagy antik példákat követő egyik válfaja sem), sem szentéletrajz, már azon egyszerű oknál fogva sem, mert a Senki nem nemzetetett és nem teremtetett, vagyis valóban Istenhez (és a Szentlélekhez) hasonlatosan öröktől fogva létező. Csak attribútumai vannak, de személyiségjegyei nincsenek, minthogy személyisége sincs. Isten mellé (vagy fölé) helyezése azzal a nagyon egyszerű érveléssel magyarázható, hogy Szent Nemo is a Semmi és Minden egybeesése, mint ahogy Isten is az, Nicolaus Cusanusnál, *coincidentia oppositorum*, a szélsőséges ellentétek egybeesése vagy egybeolvósága. Jelen volt a Teremtésnél is, Jézus születésénél is. A tökéletesség különböző attribútumait veszi föl: a mindentudást (mert mindennél jelen volt), a mindenhatóságot (jelen volt Krisztus születésénél is, ezért lehet a védelmezője, a *miles Christi*, Krisztus katonája), a véghetetlenséget. A 16. század legelőjére már Szent Nemo a tökéletesség maga.

E területen alapvető változást a humanisták hoztak. Ennek az újnak a mintadarabja Ulrich Huttenétől való. A kis füzetnyi terjedelmű költemény már kettős, görög-latin címével is tüntet: *OUTIS. NEMO*. Hutten már itáliai utazásából megtérve dolgozott a művön, egy rövidebb változata nyomtatásban 1512-ben jelent meg, majd 1516-ban is. A vers előtt megjegyzés olvasható: „Nemo loquitur”, A Senki beszél vagy A Senki mondja. És valóban, önmagáról Nemo változtatja a hagyományos harmadik személyt az új első személlyel. „Sum Nemo”, a Senki vagyok, majd alább: „Ille ego sum Nemo”. 1518-ban jelenik meg a költemény hosszabb változata, a későbbi Semmi-antológiák ezt fogják átvenni. Ne nézzük le a hírhedt Ulrich von Hutten: írt ő tankölteményt is a latin nyelvű verselés szabályairól, bizonyítandó a versírásban való jártasságát Egy második, 1516-os, Wittenbergben megjelent szövegváltozatban – miközben számos középkorias elemet fönntart – a bevezető hatsoros ajánló költemény után olvasható a nagyon fontos *Iocus de Nemine ex Odysseiai / Homeri* című rész *Barbarus ille cyclops socios depastus Vlyssis* kezdettel. Fontos, mert ebben a mintadarabban tér vissza Nemo vagy Outisz művelődéstörténete görög, pontosabban homéroszi kezdeteihez. Jól ismert a történet a 6. fejezetből: Odüsszeusz Polüphemosz fogságába kerül, úgy mutatkozik be, hogy a Senki ő, és miután az egyszemű óriást megvakítva menekül, s Polüphemosz társai megkérdeik a cyclopsot, hogy ki bántotta: Senki, feleli ő. Ettől kezdve az antik, görög-latin reminiszenciák tömege vonulhat be a Senki-versek tematikájába.

Ez a leglátványosabb változás. De a mélyben egy másik, sokkal jelentőségesebb változás ment végbe, a humanisták kezén átstrukturálódott a Senki környezetének egész szerkezete.

A Nemo-tematika betagozódott egy négyes rendbe, amely rend két-két fogalom párra tagolódott. Az elsőt alkották az Omnia-versek, a Mindenről írott költemények, majd ezek átellenes párjai, a Nihil-költemények, a Semmi-versek. És a következő fogalom pár: a Senki, Nemo, vele szemben az Aliquid, az éppen valami, a parány, az atomus, ahogy tetszik. E négyes univerzumnak kialakultak a „mintadarabjai”, amelyek követésre ösztönöztek: a Nemo-költeményeknél ott volt Ulrich von Hutten műve, Johannes Brassicanustól az *OMNIS LOQUITUR*, amely először 1519-ben jelent meg – Hutten ihletésére – görög-latin címmel, *IIAN OMNIS*. A *Nihil*, a Semmi mintadarabja szintén 16. századi, Johannes Pas-

seratus (Jean Passerat) párizsi retorikatanár Semmi-költeménye, valamint az ő tanítványától, Christophorus Colerustól az *Aliquid* mintadarabja. Mindennek van már magyar leágazása is: a hungarus Szenci Molnár Albert német földön megjelent latin nyelvű antológiája, melynek címéből világosan „leolvasható” a metafizikai fogalmak négyes osztata: *Lusus poetici* (Költői játék)... NEMINEM, NIHIL, ALIQUID, OMNIA, vagyis Senki-versekből, Semmi-versekből, Alig- valami-versekből és Minden-versekből összeállítva. Ez a négyes rend él tovább a késő humanista latin nyelvű európai költészetben.

A 17. században – még mindig költeményeknél maradván – egy jelentős teoretikus teológiai-filozófiai vita zajlott le Veneziában. 1634 és 1636 között tetőzött a vita a magukat „akademicinek” nevező és a magukat „libertinusoknak” nevező felek között. Ennek alapja az, hogy nem csupán heterodoxális, vagyis a felekezeteken kívüli elgondolások kaptak teret, de olyan szabadgondolkodók is, mint Gassendi vagy Torricelli. Ez a vita döntően prózaformában írt értekezésekben zajlott le, bár érintette az eddig felgyűlt, főleg 16. századi vonatkozó versanyagot is. (Az eszmetörténeti terep kitűnő feldolgozása – a latin nyelvű legfontosabb anyag jegyzetelt közreadásával – Carlo Ossola munkája, *Le antiche memorie del Nulla*, Introduzione e cura di CARLO OSSOLA, versioni e note di LINDA BISELLO, II edizione, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1997.) A késő humanista négyes ugyan megmarad az európai tematikában – a maga retorikai alakzataival, az azonos mondszerkezetekkel, a prosopopeiával, vagyis a megszemélyesítéssel, az egyes szám első személyű beszédmóddal, a tagadás alakzataival –, de egy még mélyebb ok miatt a háttérbe szorul, és idővel egyre inkább popularizálódik vagy folklorizálódik.

A döntő változás a Semmi hasonlításait érintette. E hasonlításokat a legrovidebben és a legérthetőbben Gustave Flaubert *Bouvard és Pécuchet* című befejezetlen regényének egy részletével szeretném illusztrálni. Sétájuk során a két barát egy kutya oszló tetemével találkozott.

„Pécuchet sztoikusán mondta:

– Egyszer majd mi is ilyenek leszünk!

A halál gondolata megragadta őket. Visszatérőben erről beszélgettek.

Akárhogy is, halál nincs! Átalakulunk harmattá, szellővé, csillagokká. Eljut valami belőlünk a fák keringő nedveibe, a drágakövek csillogásába, a madarak tollaiba. Visszaadjuk a természetnek, amit kölcsönkaptunk tőle, s a Semmi, amely elénk tárul, semmivel sem rettentőbb a Semminél, mely bezárult mögöttünk.” Nos, ez valóban klasszikus sztoikus vigasz a halál elkerülhetetlenségére: kifejlett formában Lucretiusnál található meg. Volt egy végtelen Semmi, amely a születésed előtt volt. Haláloed után lesz egy végtelen Semmi. És ahogy mi sem fáj neked a születésed előtti időben, úgy nem fog fájni semmi a haláloed után sem. Itt csak annyi az apró ismeretelméleti probléma, hogy – az idézetben – „[...] a Semmi, amely elénk tárul”. [...] Nem tárul elénk semmi. Mert a Semmi, a hagyományos elnevezésével tiszta vagy merő Semmi nem vonható be az emberi tapasztalás körébe. De olvassuk a folytatást: „Próbálták elképzelni ezt a megsemmisülést: sűrű éjszakának, feneketlen veremnek, örök ájulásnak – mindegy, mindez többet ér, mint egyhangú, képtelen, reménytelen életük.” (Gustave Flaubert, *Bouvard és Pécuchet*, ford. Tóth Árpád, Új Magyar Könyvkiadó, 1955, 214. p.). A 18. század, még mindig javarészt latin nyelvű költe-

ményekben, hasonlításokhoz folyamodott: ilyen hasonlítás volt az antik eredetű *vacuum*, amely megszülte az iszonyodást az űrtől, az ürességtől; de ilyen volt a *chaos* képzete is. Ezek mellé zárkózott fel az Éj vagy Éjszaka (Nox, gondoljunk a csodálatos *Az Éj monológjára a Csongor és Tündéből*), az Árnyék (Umbra), a Feketeség vagy a Homály (Tenebritas) képzete. Ezek szatellit képzetek, változatok a Semmire, és a 18. század európai költészete igen gyakran élt velük.

De lejátszódott egy még mélyebb változás is. Az ókortól kezdve a Semmi egész problematikáját megpróbálták kívülre helyezni: többnyire a világűrbe. A Semmi kívül van!, mondták, és megpróbáltak valamiféle természeti jelenséget csinálni belőle, főlegesen, mert megmaradt metafizikai létezőnek, vagyis olyasminek, ami a *fizikain túl van*. És a 17. század közepétől a Semmi egyszer csak belülré került: a dolgok és a létezők alapjába. És bele a személyiségbe. Az alapjába. Ez mind a mai napig tartó véres, kemény lecke: a dolog állásának illetően keménysége jól látható például Kosztolányi Dezső *Ének a Semmiről* vagy József Attila „*Költők és Kora*” című költeményéből.

Történeti szempontból nézve az új antropológia élharcosai a mind katolikus, mind protestáns misztikusok voltak, még a 17. században, azok, akik egyszemélyes vallásosság kialakítására törektek. Az oly kiváló fenomenológus eszmetörténész, Leszek Kołakowski még így nevezte őket: *Keresztények egyház nélkül*. Szembe kellett nézniük Isten Semmijével, ahogyan Jakob Böhme nevezte, Isten alapnélküliségével (Ungrundjával vagy Abgrundjával), és a saját alapnélküliségükkel. És megjelenik az ateista Semmi-hívó is, legelőször az én ismereteim szerint a fiatalon elhunyt John Wilmottal, Rochester II. Earljével (1647–1680). A Lucretiust is fordító John Wilmot az *Upon Nothing* című költeményében már egészen frivol hangot üt meg, a Rebellis, a Lázadó hangját.

Milyen tehát a modern, a 19–20. századi Senki alakja? Szöges ellentéte a középkori és a kora újkori Senki-képzeteknek.

A modern Senki története a mi Verne Gyulánkkal veszi kezdetét, vagyis Jules Verne *Nemo kapitányával*, amelynek eredeti címe *Húszezer mérföld a tenger alatt* (Vingt mille lieues sous les mers) volt, és 1869-ben jelent meg először. Magyarra Majtényi Zoltán fordította. Nemo kapitány visszatér még, 1874-ben, *A rejtelmes sziget* végén – amely a meneküléssel, Cyrus Smithnek és barátainak a menekülésével veszi kezdetét az amerikai polgárháborúból – megjelenik az idős és beteg Nemo kapitány, aki agonizál, majd meghal. És ez tökéletesen ellentmond a középkori és a humanista szellemiségnek, amelyben – láttuk – Nemo öröktől való, nem született és nem halhat meg, ha úgy tetszik, ő a Szentháromság mellett egy negyedik isteni személy, nincs, mert nem lehet életkora, és csak a prosopopeia (nagyjából: megszemélyesítés) retorikai eszköze révén szólalhat meg emberi nyelven. Az agónia során az is kiderül, hogy Nemo kapitánynak van igazi neve, ez csak felvett név, fedőnév. „– Ön tehát ösmeri ama nevet, amelyet valaha viseltem? – kérdezte [a haldokló]. – Ösmerem – válaszolta Cyrus Smith –, sőt ennek a nagyszerű tengerallattjárónak a nevét is tudom... – A *Nautilusét?*” (Kilényi Márta fordítása). Ami rendkívül szokatlan számomra: halálos ágyán Nemo kapitány elmondja a maga élettörténetét. Így kezdődik: „Nemo kapitány Indiából származott, Dakkar hercegének született, az akkor még független Bundelkund tartomány rádzsájának fiaként és Tippu Szahibnak, India szabadságharcos hősének unokaöccseként.” Majd azt is rész-

letesen megtudjuk, hogy mi történt vele a szipoj-lázadás alatt, miért bújt el antihósként a tenger alá. És a regényben van egy visszaulálás a másik regényre:

„– Az az ember és két társa tehát nem vezett bele a Maelströmbe, amikor a *Nautilust* magával ragadta az örvény?

– Nem vettek oda, és *Húszezer mérföld a tenger alatt* címen nemsokára könyv jelent meg, amely elbeszéli az ön élettörténetét.” Majd fölmerül a nagy erkölcsi kérdés: Nemo kapitány neve és emlékezete pozitív vagy negatív előjelű-e?

A Senki lokalizálható is: nem mindenütt van jelen a világban, hanem a világ elől elzárkózva a Nautiluson él. Olyannyira egyéni és egyedi személyiség, hogy még művészeti ízléséről is rengeteg információnk van. Egy kitűnő Verne-szaktanulmány alapos részletességgel mutat rá arra, hogy capitain Nemo rajongott az érett reneszánsz itáliai festészetéért, és zenei ízlése is kifinomult és egyedi volt.

Adatolható, hogy Jókai Mór olvasott Verne Gyulát. Könyvtárának és kéziratának csodálatos katalógusában ez utóbbiak között a 468. tételszám alatt olvaszuk: „Egész az északi polusig! Mi lett tovább a Tegethoffal(!)? Regény. Egy a hajón hátramaradt matroz feljegyzései után Jules Verne oktatásai szerint írta Kakas Márton. – [1875] („Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”, A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa, II, PIM, Budapest, 2004, 53. p.)

Először is: annak, aki a regény legutolsó, szereplőtől való mondatát a „Szabad a nevét kérdenem?” kérdésre e választ veti oda: „Az én nevem a „Senki!”, fedőnévvel válaszol, hiszen van polgári neve: ő Timár Mihály, a Senki csak amolyan fedőnév. A Semmi hagyományos topikájával is mindenütt baj van.

A „Senki szigete” összetételével csak az a baj, hogy ez nem a „Seholsincs sziget” jelentésű hely helynékülisége. Hiszen a regényfikción belül valahol az Al-Duna egyik kanyarulatánál létezik ez a sziget, az irodalomtörténészek szerint – hivatkozva az utóhang személyes, családtörténeti vonatkozásaira – Rév-Komárom mellett megtalálható volt. Az *Utóhangok az „Arany ember”-hez* egyébként egy tekintélyutalással a sziget al-dunai létezését erősíti meg: „A »Senki szigetének« a létezéséről pedig Frivaldszky Imre nagyevű természettudósunk által értesültem, s az a hatvanas években a maga kivételes állapotában megvolt, mint egy se Magyar-, se Törökországhoz nem tartozó új alkotású terület.” Vagyis egy olyan létező szigetről van szó, amely pusztán jogilag nem tartozik, és csak ötven évig nem tartozik egyik szomszédos államalakulathoz sem.

Már ami a címszereplőt, Timár Mihályt illeti, ő a megírás idejét tekintve jól megformált személyiség. Igaz, hogy van benne némi jól kezelt tudati hasadtóság (Jókai házi könyvtárában megvolt Richard von Krafft-Ebingtől a *Lehrbuch der Psychiatrie*), s az is igaz, hogy kétes alak, aki, megvalósítván a „Ha lenne két életem” slágerprogramját, a Borsszem Jankóba 1874-ben maga Jókai által írott dramatikus pamflet szerint is elkövette a bigámia polgári jogi vétségét. De ami a legfontosabb: Timár Mihály az egész regényen át beszélget, küszködik a lelkiismeretével. Az *arany ember* 1872-ben jelent meg először.

A következő lépés a magyar Senki történetében Heltai Jenő *Jaguár* című regénye (1914). Ebben az ál-krimiben is fedőnév a Nagy Senki. A műfajnak megfelelően – ál-krimi – a végén kell a kilétét megkeresnünk, az önleleplezés gesztusánál. „Némely körökben, ahol senkit nem neveznek az igazi nevének, Nagy Senkinek ismernek. Igazi nevemet megmondanom fölösleges. Társadal-

mi állásom? Mindegy.” (Heltai Jenő, *Jaguár*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961, 250. p.). Foglalkozására nézve a saját magádetektív-irodájának a főnöke és az alkalmazottja egyben. A lektúrnek, amit a legelső magyar kriminek is neveznek, nem ő a főszereplője, hanem a Jaguár fedőnevű Mindenysza Zdenkó. Nem is ezért fontos, hanem azért, mert a regényben már megjelenik a Rejtő-regények nyelvi humora és iróniája, s e tekintetben előképnek tekinthető. A két Jenő egyébként ismerte egymást. Az önleplezés előtt a Nagy Senkiről tényleg nem lehet tudni, nem ismerhetni személyiségjegyeit, azért, mert csak levelek sorában érintkezik a – felőle nézve – külvilággal. Az önleplezés során némi hasadás keletkezik „igazi” és „képzeletbeli” figurája között: „A fiatalember szórakozottan nézett körül, én inkább őt néztem, a hatalmas és titokzatos Nagy Senkit. Visszaemlékeztem arra az estére, amikor frakkban, fehér nyakkendővel, fekete selyemálarcbban beállított Általános bácsihoz. Milyen könnyed és elegáns volt, milyen fensőséges és hódító! Most, hogy itt ült előttem, ütött-kopott ruhában, pápaszemmel, a virrasztástól fáradtan, némán, bizonytalanul, inkább éhes filozofternek látszott, mint csillogó regényhősnek.” (i. m., 149. p.). És: „Mindenekelőtt azt szeretném tudni, hogy mint detektív jött-e hozzám, vagy mint... – Betörő? Mondja ki bátran. Eltalálta. Utóbbi minőségben vagyok itt.” (i. m., 152. p.) Ez utóbbi idézet jól rámutat arra, hogy a Nagy Senki előképe a 19. század végén oly népszerű francia Vidocq volt, aki egyszerre mozgott otthonosan a polgári társadalom al- és felvilágában: ő volt a Jó Gazember.

Ezt követi időrendben Gábor Andortól a *Doktor Senki*. Az 1917-ben megjelent, de a boldog békeidőkben játszódó kópé-regény címszereplőjének neve már a legelső fejezetben világos lesz. „A nyurga, szőke fiatalember” nem más, mint Schenk I. János, aki postatakarékpénztári hivatalnokból lép elő újságíróvá, pontosabban a *Függetlenség* nevű, magával mindig csódtömeget görgető napilap időjárás-rovatának vezetőjévé. A bemutatkozása után azonnal feljön a szó-, illetve névjáték: „Nézd csak! Senki! Maga is olyan fiatal költő, mint a többiek! Micsoda neveket vesznek fel! Csapaki, Szeniczzei, Domahidi! Azt hiszik, minden névnek i-vel kell végződni?!”

Majd jön Senki Alfonz Rejtő Jenő *A három testőr Afrikában* (1940) című légiós könyvében. Hogy a Senkinek keresztnéve is van, nem újdonság. Erre legkorábbi adatom 1561-ből való: ekkor jelent meg névtelen szerzőtől az *A letter of Nicholas Nemo*, Londonban, a Rowland Hall kiadásában. Nálunk a 19. század elején a Senki Pál név terjedt el a ponyvanyomtatványokban, de a hazai anyagból ismerünk Senki Jancsit és Senki Pistát is.

Senki Alfonz a három testőr egyike. Egy bevezető történet után következik maga a regény, fiktív regényíróval, aki John Fowler alias Csülök, vagyis mindaz, amit és ahogyan megtudunk, Csülöktől való. „A magamfajta prózaíró” tulajdonképpen regényszerzői alakmása a költői hangvétellű Troppauer Hümérnek. Az első utalásra egy belső befogadástörténet, illetve „be nem fogadás”-történet ismertetése kapcsán kerül sor. Miként fogadták a regény egyéb szereplői – a műveletlen söpredék – a regény kéziratát?

„Senki Alfonz, aki végtelenül hidegvérű, és semmivel se törődik, másképpen fejezte ki a véleményét.

– A könyved nagyon jó – mondta, amikor elolvasta a kéziratot, és unott arccal letette –, csak nem elég világos, ami a te személyedet illeti.

– Igyekeztem őszintén írni magamról, mint a nagy földrajzkutatók.
 – Igen, igen, hiszen nagyjából kitűnik, hogy milyen fajánkó vagy, de mi, akik közelről ismerünk, tudjuk, hogy sokkal ostobább szoktál lenni.

Mit álljak oda vitatkozni ilyennel?”

Senki Alfonz elüt a környezetétől, és nemcsak a hidegvére különíti el őt. „Az úri egyéniségű Senki Alfonz szokott hidegvérrel vette tudomásul”, olvassuk Csülök szavait. Külső leírást kapunk róla, miközben személyisége és élettörténete minden más vonatkozásban a homályban marad. „Senki Alfonz nagy, csillogó fekete szemével a messzeségbe néz. Orrcimpái finoman megrezdülnek. Olyan most, mint egy álmodozó tigris. Jóképű férfi. Szabályos, érdekes arcáról annyi halálos hidegség, idegenszerű nyugalom áradt, hogy az ember akkor félt tőle a legjobban, ha mosolygott.” Ebben a regényben nem tudjuk meg Senki Alfonz valódi nevét, vagyis nem tudjuk, hogy ez ragadványnev-e. Mint ahogy korábbi élettörténetéről sem tudunk meg szinte semmit, és ez közel viszi őt a 16–18. századi Senkik személyiségneküliségéhez.

Ahogy Heltai Jenőnél Jaguár a regény végén feleségül veszi a szép és gazdag Altalános Ellát, úgy veszi Yvonne Barrét feleségül a regény végén Senki Alfonz. Egyszerű írói fogás ez a happy ending előállítására.

Am Turóczy Gergely arra hívta fel a figyelmemet, hogy *Az elátkozott part* című regénynek, amely szintén 1940-ben jelent meg, ugyanók a szereplői, mint *A három testőr Afrikában* kötetnek. A szerző itt is John Fowler, azaz Csülök. És ebből a műből kiderül Senki Alfonz valódi neve. A második fejezetben ezt olvashatjuk ugyan származásáról és kilétéről: „Senki Alfonzról csak annyit, hogy a világ valamennyi államából örök időkre kitiltották, és így már régóta a legnagyobb titokban tartózkodhatott a földön. Főként éjszaka. Tuskó szerint dán volt, egy guatemalai méregkeverő esküdött rá, hogy spanyol, ő maga büszkén vallotta, hogy »szülőföld nélküli«, mert egy bennszülött kenuban jött a világra Colombo közelében, és szüleitől valamennyi környező állam megtagadta a gyermek anyakönyvezését. Egy örmény gőzösön keresztelték, de ez az állam időközben megszűnt. Rendőrségi szakértők szerint közigazgatási úton egy másik bolygóra kellene továbbítani.” De a könyv végén az ember megkapja az igazi nevet, valamint az élettörténet főbb pontjait. Megtörténik tehát az önleplezés, beszöve az éppen aktuális cselekménybe.

„– La Rochelle... gróf... La Rochelle... gróf... – hebegte.

– Igen, Katharina – folytatta keményen Senki Alfonz. – La Rochelle gróf! Akiből ön Senki Alfonzot csinált. Én figyelmeztettem névtelen levélben mindazokat, akiket behálózott. La Rochelle gróf voltam, azután üldözött gyilkos. Pedig maga ölte meg Andrea Mazzeát!”

A középkori Senkinek a Szentírás átfordításával kifacsart *attribútumai* voltak. Ami a humanista és a késő humanista Nemo-alakot illeti, ő már szert tett *általános emberi tulajdonságokra*. A Senkinek le kellett szállnia az emberi gondolkodás mitikus mennyországából (Szent Nemo) a regényirodalom földi prózájába ahhoz, hogy emberi *személyiségjegyekre* tehessen szert. Ennek azonban ára volt: egyediség és egyéniség egyszerűen nem létezhet a Senki elvont általánosságában. Így a Senki Valaki lesz, pontosabban a Valaki fedőneve, amely azonban konkrét személyiséget takar a maga személyességével. Az el-

vont Senki a fedőnéven túl megszűnt létezni, mert elvont Senki nem lépdelhet a Föld porában.

A Senki ma is jelen van az irodalomban. Most nem foglalkozom költéssel, sem Vietórisz József *Senki Páljával* (1924), sem Rákos Sándor *Senki úr a Semmibe indul* című verseskötetével (1996). Van viszont egy verseskötet, *A Senki testámentomából* (Kozmosz Könyvek, Budapest, 1885), a szerzője Varjas Endre, amelyet – igaz, erősen lírizált – prózai szöveg vezet be. A szemlémet ezzel az előszóval zárom. Az alap, a kiindulópont nála is a Semmi: kezdetben vala a Semmi. Ez a Semmi aztán – mint az istenség Jacob Böhménél – előbb tükörré alakul, hogy szemlélhesse önmagát, a semmit. Nos, ebből a Semmiből lesz az alig valami, a parány, az atom és az összejt. Varjas létrehozza e folyamatra a „semmisülni” ige ellentétét: „valamisülni”. És amint írja, „minden megvalósulhatatlanul lehetséges és minden volt és levő és jövő semmik valamije: a senki - - -”. Együtt van tehát ismét a humanisták négyeséből három kategória: a Nihil, az Aliquid és a Nemo.

Parancs az parancs: egy beigért, de meg nem írt
P. Howard-könyv borítójaza 1942-ből, Vogel Erik (1907–1996) alkotása